

YOZMA MANBALARDA ORIFA AYOLLAR ZIKRI

Djurayev Habibullo Abdusalomovich

FarDU professori, f.f.d.

Maxmudjonzoda Zarnigor Dilshodjon qizi

FarDU2-kurs magistranti

ANNOTATSIYA

Mazkur maqolada mumtoz adabiyot namunalarida, jumladan. tazkiralarda nomlari bayon etilgan, ilm va taqvoda nom chiqargan soʻfiy ayollar haqidagi tafsilotlar keltirib oʻtilgan. Ularning tasavvufdagi oʻrni, zuhd va taqvosi bir necha qoʻshimcha manbalar orqali izohlangan.

Kalit soʻzlar: *tasavvuf, soʻfiylik, maʼrifat, orif, tazkira, taqvo, zuhd*

ABSTRACT

In this article, Sufi women whose names are mentioned in examples of classical literature, including tazkiras, who made a name for themselves in science and piety, are mentioned. Their asceticism and piety have been explained in several works.

Key words: *mysticism, Sufism, enlightenment, arif, tazkira, piety, asceticism*

АННОТАЦИЯ

В данной статье приводятся суфийские женщины, имена которых упоминаются в примерах классической литературы, в том числе тазкиры, сделавшие себе имя в науке и благочестии. Их аскетизм и благочестие были объяснены в нескольких работах.

Ключевые слова: *мистицизм, суфизм, просвещение, ариф, тазкира, благочестие, аскетизм.*

KIRISH

Hozirgi globallashuv jarayonida jamiyatimiz hayotida xalqimizning maʼnaviyati, siyosiy hamda diniy savodxonligini oshirish davr talabi boʻlib qolmoqda. Bu borada esa ayollarning ijtimoiy hayotdagi masalasi alohida ahamiyat kasb etadi. Yurtimizda mazkur yoʻnalishda sezilarli ishlar amalga oshirilmoqda. Shu jumladan, 2020-yildan boshlab, “Ayollar daftari” tizimi yoʻlga qoʻyilib, qanchadan qancha ehtiyojmand oila ayollariga yordam koʻrsatildi. 2022-2024-yillar uchun “Biznes ayollar” dasturi qabul qilinishi belgilandi. Prezidentimiz bu borada obroʻ-eʼtiborli, bilimli xotin-qizlardan iborat “Oqila ayollar” harakatini tashkil qilish taklifini ham oʻrtaga tashladi. Qizlarning yaxshi taʼlim olishi, kasb-hunar egallashi Prezidentimiz va hukumatimizni hamisha oʻylantiradigan masalalardan biridir. Yaqinda boʻlib oʻtgan yigʻilishda ham ular uchun taʼlim sharoitlarini kengaytirish

bo'yicha tarixiy qarorlar qabul qilindi. Har bir viloyat kesimida Gender markazlari tashlik etildi va ayollar ularning erkinligi, qadr-qimmatini haq-huquqlarini himoyalash dolzarb masalaga aylandi. Tan olish kerakki, bu kabi tub yangilanishlar yaqin o'tmish uchun orzu edi. Bugun esa barcha sohada ayollar o'z o'rniga, o'z so'ziga egadir. Zero Uchinchi Renessans asoschilari beshiklarda onalarinig allalarida, bag'rida, mehrida, ta'lim va tarbiya topadilar. Statistika tatqiqotlariga ko'ra onadan 75% IQ daraja farzandlarda ko'rinar ekan. Shu bois daho siymolar ortida ularni yetishtirgan buyuk onalar, ayollar turadi.

ADABIYOTLAR TAHLILI VA METODOLOGIYA

Mumtoz asarlarda tahlilida ham o'z zuhd va taqvosi, ilm va farzand kamoli yo'lidagi fidoiyligi ko'rsatilgan bir qator orifa ayollarni ko'rishimiz mumkin. Tasavvuf ilmida so'fiy deyilganda, ko'pincha, erkaklar tushuniladi, lekin bir qator asarlarda so'fiy ayollar haqida ham qimmatli ma'lumotlar keltirilgan. Ko'pincha so'fiy ayol sifatida Robiya Adaviyagina eslanadi, xolos. Tahlilga tortilayotgan manbaalarimizdan esa bir qator so'fiy ayollar haqida ma'lumotlar berilgan. Bularni biz Fariduddin Attorning "Tazkirat ul- avliyo" "Ilohiynoma", Abdurahmon Jomiyning "Nafahot ul-uns", Alisher Navoiyning "Nasoyim ul-muhabbat" asarlarida uchratishimiz mumkin.

NATIJALAR

So'fiy ayollar, jumladan, Robiya Adaviya haqida dastlabki batafsil ma'lumotlarni Fariduddin Attorning "Tazkirat ul- avliyo" asaridan olishimiz mumkin. Asarda Robiya Adaviyaning o'sha davrning yirik olimlari, shayx va avliyolari bilan qilgan suhbatlari, savol-javoblari va ba'zi karomatlar ham keltirilgan. Bibi Robiya Adaviya asarda shunday ta'riflanadi: "U xoslar guruhidan bo'lgan ixlos masturasi, ishq va ishtiyoqda kuygan, yaqinlik va ehtirosga oshufta edi:" [1.79] Asarda 69 ta so'fiy haqida so'z yuritilib ulardan faqat bittasigina ayol so'fiy edi. Ammo boshqa so'fiy ayollar haqida to'xtalinmagan. Fariduddin Attorning "Ilohiynoma" asarida ham bir qator o'z dini va maslagiga sodiq ayollar haqida gap ketadi. Jumladan, bu asarda ham Robiya Adaviya haqida ikkita hikoyat keltirilgan "Robiya" hamda "Hasan Basriy va Robiya" hikoyatlari shu jumlasidandir.

*Edi chun Robiya sohibmaqom ul,
Necha kun totmadi tuz-u taom ul.
Ishi toat ibodat bo'ldi yakkash,
Duo bo'ldi, ibodat bo'ldi yakkash. [2.208]*

“Hasan Basriy va Robiya” hikoyatidan olingan ushbu parchadan ham ko‘rishimiz mumkinki, Robiya Adabiya ilm va fazlda sabr va taqvoda tengsiz deya tasvirlangan. Yana bir qator fazl-u kamolotda beqiyos ayollar haqida ham bir necha hikoyatlar keltirib o‘tilgan. Shulardan biri “Fotimaning bisoti” nomli hikoyatidir.

Ro‘molin boshiga soldi nurli pok,

Oyog‘ida kovush ilkida misvok

Usoma dedi: oldim kosani ul,

Keyin yurdik payg‘ambar boshladi yo‘l. [2.288]

Bunda ko‘tarilgan go‘ya ham bugungi kun uchun juda dolzarb masalalardan biridir. Ya‘nikim, ayol uchun moddiyat emas, balki yuksak ma‘naviy boylik uni yuqori pog‘onalarga ko‘taradi.

So‘fiy ayollar haqida ma‘lumot berilgan yana bir tazkira bu Abdurahmon Jomiyning “Nafahot ul-uns” asridir. Bu asar boshqa tazkirlardan farqli ravishda tasavvufiy masalalar yoritilganligi bilan ahamiyatlidir. Bundan oldin yozilgan tazkiralarda ayol so‘fiylar haqida deyarli ma‘lumotlar uchramaydi (Fariduddin Attorni “Tazkitatul Avliyo” asarida faqat Robiya Adaviyagina keltirilgan.) Bu asarda esa naq o‘ttiz to‘rtta so‘fiy ayollar siyrati, tarixi, hol-martabalari xususida so‘z boradi. [4.51] Har bir so‘fiy haqida aniq, to‘liq, batartib ma‘lumot beradiki, natijada biror so‘fiyning silsilasini tiklashda bu jihat qo‘l keladi. Jomiy ma‘lum bir shaxs hayotiga to‘xtalar ekan, uning tug‘ilgan makoni, piri murshidi, ta‘lim olgan joylari, tasavvufdagi maslakdosh yaqinlarigacha xabar berib o‘tadi. Ayollar borasida ham alohida to‘xtalib, ularning karomatlarini ham berib ketadi. Shu jihatdan, mazkur manba ham ayol so‘fiylarni o‘rganish, ularni hayotlaridan ibrat olish uchun muhim asos hisoblanadi.

Alisher Navoiyning “Nasoyim -ul muhabbat” tazkirasida ham so‘fiy ayollar zikr etilgan muhim asardir. Bu manbada ilm-u hikmatda yuksak ayollar haqidagi bo‘limni “Erkaklar martabasiga yetgan orif ayollar zikri “deb nomlagan. Zikrlarning boshlanish qismida Navoiy shunday keltiradi: “Agar ayollar biz aytgandek bo‘lsalar, erkaklardan afzaldurlar. Quyoshning muannas ism ekanligi unga ayb emas, oying muzakkar ism ekanligi unga faxr emas”. [3.234] Alisher Navoiy “Nasoyim ul muhabbat” tazkirasida orifa ayollar madhini Robiai Adaviyadan boshlaydi. Uni ta‘riflashda quyidagi hikoyatni keltirib o‘tadi.

Robiai Adaviya r. t. Basra ahlidin erdi. Sufyon Savriy r. a. andin masoil so‘rar erdi va aning mav‘izotu duosig‘a rag‘bat ko‘rguzur erdi. Bir kun Sufyon Robia q. s. qoshig‘a kirdi va ilig ko‘tarib dediki, [Allohim, sendan salomatlik so‘rayman]. Robia yig‘ladi. Sufyon so‘rdiki, ne uchun yig‘lading? Robia dediki, sen meni

yig'latding! Sufyon dedi: Nechuk? Robia dediki, salomat dunyoda aning tarkidadur va sen dunyoga oludasen. Robia so'zidurki, har nimaga samaraedur va ma'rifat samarasi yuz Tengriga kelturmakdur. Va ham ul debdurki, [oz sidq ila astag'firulloh demoqlikdan astag'firulloh deymen]. Sufyon andin so'rdiki, banda Tengri taolog'a taqarrub tilar nimalardin yaxshirog'i qaysidur? Ul dedi, uldurki, bilgayki, dunyo va oxiratda andin o'zgani sevmas. Bir kun Sufyon aning qoshida dediki, [vo alamo!] Ul dedi: yolg'on aytma, agar sen mahzun bo'lsang erdi, tiriklik senga xushguvor bo'lmag'ay erdi. Va ham ul debdurki, anduhum andin emaski, anduhingdurmen. Anduhum andindurki, anduhgin emasmen! [3.234]

Asarda Hazrat Navoiy Robiya Adaviya tavsifidan so'ng birin-ketin so'fiy ayollar tarifini keltirib o'tadi. **Lubbobat ul-muta'abbida. Maryam Basriya, Rayhonai Voliha, Mu'ozai Adaviya, Ufayrai Obida, Sha'vona, Kurdiya, Hafsa binti Shirin, Robiai Shomiya,** kabi 35 orifa ayollarni o'z hol va sifatleri bilan bayon etilgan. Umuman olganda, Navoiy tazkirada soliha ayollar xislat va fazilatlarini o'ziga xos uslubda, sodda bayon tarzida yoritib bergan. O'ttiz beshta ma'rifatli ayol talqini orqali tasavvufda ayollarning mavqeyi, ularga bo'lgan munosabat asosli hikoyatlar orqali aks ettirilgan.

XIX asrda Rizouddin bin Faxruddin tomonidan Orenburgda yana bir tazkira shaklida "Mashhur xotunlar" asari chop etiladi. Bu asarda sosoniylar xonadoniga mansub ayollar tarixidan boshlab Ismoil Gaspiralinig ayoliga qadar jami 550 ta ayol haqida ma'lumot beriladi. Uning nazaridan dunyoning har bir yerida yashab o'tgan hech bir mashhur ayolning tarixi, tavsifi chetda qolmaydi. Tazkirada podshoh xonadoniga mansub ayollar, shoiralalar, olimalar, ilm yo'lida Allohni tanish va sevisish yo'lida nom chiqargan ayollar, mug'anniylar, xullas, har jabhada ilg'or ayollar haqidagi tafsilotlar ketilgan.

MUHOKAMA

Deyarli ko'p adabiyotlarda so'fiy deganda erkak kishilarning tasavvufiy hayoti, zuhd-u taqvosini nazarda tutiladi. Manbalarda, afsuski, zohidona, obidona va so'fiyona hayot kechirgan ayollar hayoti haqida juda kam ma'lumot uchraydi. Ilk avliyo tazkiranomasi hisoblangan "Tabaqotus sufiyya" nomli asarda 103 er so'fiy haqida so'z yuritiladi, ammo birorta ham so'fiy ayol haqida gapirilmaydi.[5.3] Tasavvufiy mavzular tadqiq qilingan asarlarni o'rganar ekanmiz, deyarli faqat mutasavvif so'fiy (er kishi)larning so'zlari, hollari, fikr-mulohazalari naql qilinadi. Bundan go'yo ayol kishini zuhd va tasavvuf hayotiga kiritmaslik zuhd va tasavvufning taqozosidir, degan o'y-xayolga borish ham mumkin. Aslida bu holat Sharqdagi hayot tarzi, andisha natijasidir. Bu masalalarga aniq va ravshan izohni birinchi ayol so'fiy haqida

ma'lumot berilgan Fariduddin Attorning "Tazkiratul avliyo" asarida uchratishimiz mumkin. Asarda Bibi Robiya haqida ma'lumot berar ekan, erkaklar orasida zikr qilinish sababini Payg'ambarimiz hadislarini orqali izohlaydi: "Alloh sizlarning suratlarinigizga boqmas, balki ko'ngillaringizga boqar" [1.79] Yuqoridagi tadqiqotlar shuni ko'rsatadiki, oriflik darajasiga muyassar bo'lgan ayollar tarixda ko'pchilikni tashkil qilgan, faqat ularning juda mashhurlarinigina nomlari ayrim manbalarda saqlanib qolgan. Ba'zilarini otasi, akasi, turmush o'rtog'i yoki o'g'lining nomidan ijod qilganlar va shu yo'l bilan o'zlarini pardalaganlar. Shu sabab ham ko'plab soliha ayollar haqidagi ma'lumotlar bizgacha yetib kelmagan.

XULOSA

Tazkiralarda keltirilgan ma'rifatli ayollar hayoti ilm va ibodati bilan tanishib chiqish mobaynida, Yaratgan o'z ma'rifatini, ilmini xohlaganiga in'om etishi, bu borada erkak yoki ayolni ajratmasligi kabi xulosalarga kelish mumkin. Haqning nazari tushgan, mehridan, ilmidan bahramand insonlar orasida ayollar ham bor. Bunday orifa xotin-qizlar tasavvufda ma'lum bosqichlarni erkaklar qatorida bosib o'tgan, Haqning ehson (karomatlar nazarda tutilmoqda) lariga loyiq bo'lgan. Ularning hurmat bilan e'tirof etilgani, ma'rifatli ayollarning borligi esa, jamiyatda xotin – qizlarning mavqeyini yanada mustahkamlaydi. Mumtoz adabiyot namunalarida keltirilgan ayol siymolarni tatqiq erish, batafsil o'rganib ularni kitobxonlar ommasiga taqdim qilish tadqiqotchilar oldida turgan muhim vazifalardan biridir.

REFERENCES

1. Gafurovich, S. A. (2021). Analysis Of The Poem" Autumn Dreams" By Abdulla Oripov. *The American Journal of Social Science and Education Innovations*, 3(01), 556-559.
2. Sabirdinov, A. (2020, December). Askar kasimov in the uzbek poetry of the xx century the role and importance of creation. In *Конференции*.
3. Guzalkhan, M. (2020). The image of a creative person in the poetry of Erkin Vohidov. *Academicia: An International Multidisciplinary Research Journal*. Volume: 10, Issue: 11, November.
4. Mukhammadjonova, G. (2020, December). Artistic interpretation of the creative concept in world literature. In *the Conference*.
5. Abdurashidovich, K. A. (2018). Motivation and National Character of Foolishness in Uzbek Literature. *ANGLISTICUM. Journal of the Association-Institute for English Language and American Studies*, 7(4), 47-51.

6. Qayumov, A. (2018). Creating of a national character through means of literature. *Theoretical & Applied Science*, (1), 235-240.
7. Kayumov, A. A., & Isakova, J. B. (2022). DESCRIPTION OF A CHILD'S IMAGE IN UZBEK LITERATURE. *Oriental Journal of Social Sciences*, 2(02), 115-122.
8. Kayumov, A. (2021). Character And Psychophysiology. *Zien Journal of Social Sciences and Humanities*, 3, 9-13.
9. Kayumov, A. (2021). Character And Psychophysiology. *Zien Journal of Social Sciences and Humanities*, 3, 9-13.
10. Джураева, М. А. (2020). THE CONCEPT OF A NEW HUMAN-BEING IN MODERN UZBEK STORIES. *Ученые записки Худжандского государственного университета им. академика Б. Гафурова. Серия гуманитарно-общественных наук*, (2), 85-89.
11. Oripova, G. (2019). UZBEK POETRY AND THE WORLD LITERATURE IN THE YEARS OF INDEPENDENCE. *Scientific Journal of Polonia University*, 32(1), 116-120.
12. Murodilovna, O. G. (2019). The peculiarities of vazn meter in uzbek poetry of the independence period. *ANGLISTICUM. Journal of the Association-Institute for English Language and American Studies*, 8(2), 33-39.
13. Oripova, G. M. (2021). Genesis And Essence Of Genre Concept. *The American Journal of Social Science and Education Innovations*, 3(12), 90-94.
14. Akhmadjonova, O. A. (2021). Symbolic And Figurative Images Used In The Novel "Chinar". *The American Journal of Social Science and Education Innovations*, 3(03), 389-392.
15. Ahmadjonova, O. (2020, December). THE ARTISTIC SKILL OF THE CREATOR. In Конференции.6. Oripova G. M., Tolibova M. T. Q. Composition Of Modern Uzbek Stories //The American Journal of Social Science and Education Innovations. – 2021. – Т. 3. – №. 03. – С. 245-249.
16. Xasanova, X. (2020, December). THE MISSION AND LITERATURE OF LETTERS IN STORIES AESTHETIC FUNCTION. In Конференции.
17. Makhmidjonov, S. (2021). ARTISTIC INTERPRETATIONS OF THE EDGES OF THE HUMAN PSYCHE. *Интернаука*, (15-3), 75-76.
18. Yulchiyev, Q. (2019). The development of lyric chronotop in Uzbek poetry. *Scientific journal of the Fergana State University*, 2(2), 77-81.
19. Юлчиев, К. В. (2020). ЛИРИК ШЕЪРДА БАДИИЙ МАКОН МУАММОСИ. *МЕЖДУНАРОДНЫЙ ЖУРНАЛ ИСКУССТВО СЛОВА*, 3(5).

20. Azimovich, R. Z. Chronotope Image in the Novel "Ulugbek Treasure" by Odil Yakubov. *International Journal on Integrated Education*, 3(11), 183-186.
21. Rahimov, Z., & Gulomov, D. (2020, December). RETROSPECTIVE STRUCTURE IN FICTION. In *Конференции*.
22. Dehkonova, M. S. (2020). OYBEK'S POETRY THROUGH ANALYSES OF REPRESENTATIVES OF OYBEK STUDIES SCHOOL. *Theoretical & Applied Science*, (2), 13-17.
23. Hamidov, M. (2020, December). ARTISTIC FEATURES OF SHUKHRAT'S NOVEL "MASHRAB". In *Конференции*.
24. UMURZAKOV, R. (2018). Social environment and spiritual world of teenager in narrative "Saraton" by N. Fozilov. *Scientific journal of the Fergana State University*, 1(4), 104-105.
25. Umurzakov, R. (2021). ERA AND SPIRIT IN THE STORY "TWICE TWO IS FIVE". *Journal of Central Asian Social Studies*, 2(02), 26-35.
26. Kasimov, A. Albert Camus in Uzbekistan.
27. Kasimov, A. A. (2020). PECULIARITIES AND SIMILARITIES OF SYMBOLIC EXPRESSION IN THE NOVELS "THE PICTURE OF DORIAN GRAY" AND "THE MAN AT THE MIRROR". *Theoretical & Applied Science*, (5), 590-592.
28. JURAYEV, H., & ABDURAHIMOVA, J. (2018). Semantic layers of the expression in the Babur lyric. *Scientific journal of the Fergana State University*, 1(3), 111-112.
29. Rustamova I.I. Rhythm Views on the Plot of the Work // Badiy asar syujetida ritm ko'rinishlari. // *International Journal of Innovative Research*. – India, June, 2021, –P. 8355-8357.
30. Rustamova I.I. PORTRAIT AND ITS ARTISTIC-AESTHETIC FUNCTION IN THE WORKS OF ABDULLA QAHHOR//Abdulla Qahhor asarlarida portretning badiiy-estetik funksiyasi//*AMERICAN JOURNAL OF SOCIAL AND HUMANITARIAN RESEARCH*. –America, December, 2021, –P. 230-234.